

ГОРАН
ПЕТРОВИЋ

ОПСАДА ЦРКВЕ
СВЕТОГ СПАСА

Copyright © 1997, Горан Петровић
Copyright © овог издања 2018, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*И викаху један друіоме іоворећи:
свeй̄, свeй̄, свeй̄ је Госіод над војскама;
іуна је сва земља славе њеіове.*

Књига пророка Исаије, 6:3

КЊИГА ПРВА

СЕРАФИМИ

ПРВИ ДАН

ПРЕД ЦРКВЕНИМ ДВЕРИМА, ПРАЗНИК НАД ПРАЗНИЦИМА И СВЕЧАНОСТ НАД СВЕЧАНОСТИМА

И у тај свети час, након бдења и навршене полуноћнице, са славом положише плаштаницу на часну трпезу у олтару.

И како сви стадоше исходити у троструки свечани опход околу Божијег дома, носећи копља са степом златовезеног Христовог знамена, црква остаде празна.

И друго се мноштво узбуђено тискаше свуда по манастирској порти, тражећи место ближе песми која је скупа са опходницима све гласније кретала уза само подножје зидова.

И ово беше – та је песма лагано ражаривала огњене искре које бораве у пурпурној боји овога храма:

- Васкрсење твоје!
- Христe Спасе!

- Анђели поју на небесима!
- И нас на земљи удостој!
- Да чистим срцем тебе славимо!

А толико их дође за овај празник над празницима и свечаност над свечаностима, да велики број остаде ван манастирског дворишта. И још, одасвуд, друмом, преким пољским путевима, стрмим горским стазама, долазише они данима хода одаљени, према заповести срдаца својих. Па ипак, нико од свих, ни достојни јерарх, ни предани монах, ни убоги божији човек, чак ни онај метљивих очију, не би помислио да је постранце била тескобна ноћ. Јер, звона нашироко размицаху глуво доба, а титраји стотине воштаница стицаху се у чисту светлост, што је пуноћом пресезала јасни дан. Нигде не беше кутка таме у који би се склонила сен. Одсјаји олова са купола нависоко држаху мрак. Пред западне двери, од свакога који је имао гласа, пристизаху радосни повици:

- Христос васкрсе из мртвих!
- Христос васкрсе из мртвих!
- Христос васкрсе из мртвих!

Али, мада се троструки опход окончао, врата се спрва не отворише, баш како и ученици Христови нису одмах поверовали. Него се умножи, од свих певан, псалам Давидов:

- Да васкрсне Бог!
- И разаспу се непријатељи његови!
- И да беже испред лица његова они који га не навиде!

Стих, пророчки, потврђиваше опет пој. Тим усрднији, јер беше од оних који су у четрдесет дана поста,

добрим делима, уздржавањем од греха и трбухоугађања, спремали своје душе и тела за овај благонарочити празник и свету причест.

– Христос васкрсе из мртвих!

И још се свему, као у каквим чудима, придружише и царићи рогозари у крошњама дрвећа. Срицаху и они. Из правца пчелињака допираше густ бруј. Влати трава се огласише да зру. Јата млађи размрсише стајаћу воду рибњака у непрекидан струј. Одишта, беше то извршење, како и казују тајанствене речи канона: „Свако створење нека слави празник васкрсења!“

– Христос васкрсе из мртвих!

А онда, најстарији од свих, архиепископ Јаков, одевен у многолепи сакос, држећи у једној руци злаћени крст, у другој сребрену кадионицу са тамјаном – унакрст окади затворена врата. Црквене се двери, тврдо грађене од храстовине и кованог гвожђа, на овај знак – растворише у припрату.

И сви по реду, јерарси и други, стадоше улазити у храм. Право према истоку. Како је и Христос из најдоњег краја земље доспео до највишега неба.

– Христос васкрсе из мртвих!

Одмах за преосвештеним Јаковом, ступише презвитери, ђакони, ипођакони и чатци. Следише их појци, вођени протопсалтом. Уз игумана манастирског, преподобног Григорија, као посебан гост, беше краљев духовник Тимотеј. Великоименити Стефан Урош II Милутин, по вољи Божијој господар српске и поморске земље, лично га је отпослао у некада архиепископски дом, не би ли му донео мало од

васкршњег канона св. Јована Дамаскина. Пева се он и другде, и у црквама у Скопљу, али се посебно радосно разлеже овим храмом.

– Христос васкрсе из мртвих!

Отом су долазили иконом и еклесијарх. Граматик, ризничар и дохијар. Старци умиљених срца. Млађи монаси и искушеници. Потом пратња архиепископа Јакова, трудољубиви је већ сутрадан морао за неодложним послом у Пећ.

– Христос васкрсе из мртвих!

За путовницима су улазили мирјани. Међу њима, са слугом, и један Скадранин, трговац што је овде наишао на гостољубље у своје повратку са Севера. И даље, неки болести, придржавани од других, молише за место. И још, колико је у цркву Св. Спаса могло да стане.

Жича се пуњаше мирисом тамјана, као раним миром мирносноца, што се тражећи мртваца поклатише Живом.

Жича се пуњаше светлошћу, као неугасивим огњем.

Жича се пуњаше великом, победном песмом.

И тихом причом...

ДРУГИ ДАН

I

О СТАРОМ РУДАРСТВУ У ВИЗАНТИНАЦА

Током читавог раног пролећа небом изнад Бити-није плове големи облачни брегови. Подмукли мразеви леде на превару измамљене звезде. Ипак, некако с краја месеца марта, избију прве искре. Маглене санте се збуњено размичу. Напослетку, уз јек и скрипу, једна по једна занемоћају. Неке и сасвим потону. Светлост, сада необузdana, снажније хрли из далеке дубине, укупном ширином свода извиру сазвежђа, а круг луне се препуни. Пенећа месечина, у дугим слаповима, пада низ висине.

Доле, на земљи, снажни пешчани насипи деле друмове од поља. Једном својом страном бране путеве од поводња, другом од крадљиваца чувају расуте месечине. У свануће отпочиње берба. Што су први зраци сунца такли, јесте сребро. Она месечина која у пољима зри до поднева, чврсне у груде олова. Шта

преостане и дочека риђи залазак сунца, премеће се у руду гвожђа. Следеће ноћи – све се понавља. Луна се опет испуни, сјај прелије ивице и тихо сипи пространством Источне царевине.

По указу василеуса, за таквих ноћи није допуштено исходити ван градских зидина. Тешка казна неминовно следује и несмотренима којима месечину нађу на табанима, камоли узлакомљенима што кушају да је скрију у бисагама или недрима.

II

ЈЕДНЕ ТАКВЕ НОЋИ

Једне такве плаховите ноћи, али готово пет година пре јаве и дањег видеда, царица Филипа је у сну изашла из своје ложнице, у сну узјахала коња и сном кришом напустила стварне обресе градских бедема Никеје. Друга жена кир Теодора Ласкариса, угљених очију, тамне пути, јерменског порекла, често је у сну одлазила од господара. Другачије није могла, жеље јој беху предалеко, а раскршћа под стражама. Како се луна више пунила, тако је цар све дубље спавао, па је и те родне ноћи, Филипа крадом хитала преко битинијских поља, препуштена смерању сопствених намера. Бели коњ је до голени газио по месечини, зраци су непрестано лили, царичине хаљине очас беху мокре, а тело јој нападаху тисуште сјакавих искри, непрестано жарећи њене образе, мишице и наге листове.

Наједном, уз њисак, белац се пропе. Напред, сред беспутине, стајаше некакав монах дуге косе и браде. О босе ноге му, као о какву стеновиту хрид, удараху немирни таласи месечине. Млада жена једва задржа узде, но огртач од ветра клизну јој са рамена. За огртачем паде и лагани вео, откри грч зебње:

– Ко си ти?! Шта тражиш у моме сну?! Сместа се уклони, странче!

Монах, међутим, скрену само поглед. Жени на коњу бридак зрак беше просекао танано платно – она је на делу својих груди, сличних браницама, имала само некакву копрену од провидне светлости.

– Ко си ти?! Знај да пречиш вољу Филипе, жене василеуса Теодора Ласкариса, господара Никејског царства! – поновила је владарка, између два шумна таласа месечине, уз зебњу јој се прикључаше и боре.

– Да, знам за тебе, Филипа – напokon одговори монах. – Не страхуј, својим послом путујем. У твоме сну нисам. Велики, недогледан простор заједнички је за све рукавце сневања. Ево смо се у томе пределу провиђења сусрели. Ти из Никеје бежиш, ја у Никеју идем, сину неопходан савет носим.

Царици одлакну. Она хтеде потегнути узде, да мимо намерника прође, али монах испружи обе руке:

– Стани! Мислиш ли да нам је случајност укрстила путеве? Послушај шта ћу ти рећи. Нисам намеран да се указујем твоме мужу. А нема ни нарочите сврхе. Пет година одавде, у Никеји, у коју идем, жена кир Теодора Ласкариса, његова трећа жена, зваће се Марија Куртене! Ти ћеш остати упамћена само

као она друга, она јаловица из Мале Јерменије. Зато се, Филипа, немој ни враћати! Од ноћас ћеш бити мајка, али ти није суђено да родиш у престоници Византије!

Царица Филипа, зачуђена, уздрхта, па дохвати огртач, ободе белца и галопом окрену ка рукавцу где је боравио најбујнији вир њене намере. Убрзо, сневаном стазом, онако обгрљена витим крајевима ветра, за видиком хитро и замаче.

III

СРЕБРНО ЗРНЕВЉЕ И ТКАНИЦА ЗВУКОВА

Дакле, пет година даље, одмах по благонарочитом божанственом празнику Христовог васкрсења, када би освећен за архиепископа српског, пред повратак у земљу отачаства, надомак размеђа марта и априла, последње ноћи у Никеји, Сави у сан ненадано дође родитељ његов, светопочивши монах Симеон. Седа брада и косе некада моћног самодршца, милостивог великог жупана Стефана Немање, беху влажне од дуга пута под звезданим искрама. Низ мокре ризе, на камени под Савине келије, капљу по капљу, сливао се сјај луне. Око босих ногу намерника већ се намножило велико и мало зрневље. Беше посебно тиха битинијска ноћ, само се негде у даљини једва чуо разбој који од танких нити хука сове, раног трепера зрикаваца, тешког дисања земље, ромора воде и ретких људских гласова ткâ изглед времена.

– Оче, откуда? – прошапута затечени Сава, окрећући се у постељи. – Шта те гони да ме походиш странствујућег под сводом далеке Никеје? Зар ниси знао да сутра крећем теби, да на гробу твом студеничком озарен кажем како наша црква задоби самовласност?

– Добро знам, утехо душе моје, куда ходиш и шта при срцу носиш – одврати Симеон мирно, како и говоре они који су слова одавно пребрали од разметања. – Гласници твоји већ су ушироко разнели вест о великој победи. Већ и увис звоне звона, живим звоном објављују твоје рукоположење. Али, ти сутра путујеш, а какав би отац био онај који сина отпушта без савета. Воде ће бити од извора до извора, у застругу имаш довољно соли, хлебови ће потрајати до Солуна; без речи правих, међутим, нога може да заблуди, а душа криво да одлута.

Месец шкрину на небу. Обруч луне попусти. На земљу линуше нови зраци. Ветар Вијорог се шушњем сплете у гране дрвећа. Однекуд, отегнуто, и вук отпоче да се јавља. Зачуше се повици, звека опреме царских стражара. Биће да су некога затекли у пољима месечине. Далеки разбој доврши тишак шару, па гласније заштропта – све тврдо збијајући у тканицу времена.

– Чедо моје, ево шта спремих да при уму држиш – настави Симеон. – Тебе ће изјутра васељенски патријарх Манојло Сарантин даривати благословом, граматом, подукама, светим жезлом, достојним одежама. И василеус византијски, кир Теодор Ласкарис, бранитељ Ромејског царства, неће желети

да заостане, дариваће твоме роду допуштење да рудари месечину, а теби ће понудити четири мазге с пурпурним самарима. Приде, ова милосрдна двојица даваће и велико благо као товар мазгама. Питаће желиш ли златне и сребрне сасуде, еванђеља оклована и опточена драгим каменовима, златовезене покрове и завесе, разне друге небројене драгоцености. Ипак, сине мој љубљени, ти све то одреци. Нека патријарх и цар понуђено приложе манастиру Хиландару, цвету Свете Горе. Ти, светлости очију мојих, искај четири никејска прозора. Упамти, моли патријарха и цара да ти дадну само четири прозора.

– Четири прозора?! За тако нешто мраморнике, највештије, доведох од Цариграда и грчких земаља! Родитељу, зашто сада из Никеје да довлачим прозоре, па још на пурпурним самарима?! – немирно се окрену Сава, умало му сан не преврну онамо где је јава.

– Никуда док не довршим – испречи се Симеон шапатом. – Не буди се, не чини ми труд залудним. Грешеш, прозор је вредан по виделу, не по ономе од чега је и колико умешно изрезано окно тога видела. За први прозор тражи онај на који слеће патријархова ластавица. За други и трећи моли да ти дадну она два у којима царице испраћају и сачекују своје господаре када у бој крећу и када се из боја враћају. А за четврти прозор тражи онај на коме се одмара двоглави орао самога василеуса. И још, Саво, како се у туђини од снова о отачаству тешко памте ини снови, ако заборавиш шта ти говорих, ти изјутра изађи на трг, нађи слепог човека који широко види

и од њега купи шта он у тами тка. Због овога сам долазио, а сада сневај како ти је воља.

Тако рече монах Симеон. Потом вас ишчезе. На поду, у келији, само остадоше да се љескају тисуште расутих зрна месечине.

А сам Сава, у истину, те последње ноћи у Никеји, настави да сања. Знано је – у сновима су друмови нарочито богати правцима. Сањао је Сава манастир Филокал, где је намерио да се одмори на повратку ка рашкој земљи. И сањао је манастир Жичу, чију је цркву Св. Спаса намерио да доврши одмах по доласку. И сањао је Сава манастир Студеницу, где је после свега желео да се повуче, да у самоти подробно размисли о другим богоугодним делима. Можда је сањао и још нешто, али сваки видик напослетку доспе у предео којим столују невиди.

IV

РАЗГОВОР НА ТРГУ, КАКАВ ПОЈАС ПРИЛИЧИ МОНАШКОЈ РАСИ

Међутим, с првим зрацима сунца, када се пробуди, преосвештени овај није могао да се досети шта му се у сну збило. Јест, Филокала, Жиче и Студенице се некако сећао, ама с ким је у сну говорио – никако. Опет, да је неко код њега ноћас боравио, сведочило је расуто зрневље месечине. Како је устао, ногама је у њега утонуо.

У том и таквом довијању да сан памћењу приведе, Сава са хиландарском братијом пође на литургију.

По изласку из цркве сколи га исто мучење. Изговарајући се да би ваљало додати свеже вести о стању на путевима, опрему неопходну креће ли се иоле даље од сенке градских зидова, Сава одабра улицу чија се врева сливала на главни трг, већ подобро испуњен надвикивањем продаваца птица, сушених урми, зјала, штављених кожа, мелема, вуне, млинова за бибер, лажних и правих реликвија. Одједном, сред толиких гласова, он опази слепог старца ћутљивог изгледа, а на његовим рукама, као једину робу – тканицу од пређе дуге колико има звукова од сумрака до свитања.

– Светогорци, куда тако хитро! Почекајте!

– Ево сунђера који чува крв мученика!

– Стакло са сузом Марије Магдалене!

– Пруће којим су шибали Исуса...

– Натаф!

– Галабнум!

– Прах од јелењег рога! Да обелиш зубе! Само од прстохвата да се смејеш десет дана!

– Нећеш, не мораш! Брига ме, буди намрштен целог живота!

– Натаф! Натаф! Мирисава шкољка и галабнум! Нема доброг тамјана ако се ово не дода!

– Певам одличне похвале, веселе свадбене спевове и тужна саучешћа! Десет стихова за само једну лакерду или комадишку тунине! Певам одличне похвале, веселе свадбене спевове и тужна саучешћа...

– Види ове рибе! Доместик такве на трпези нема! Јуче уловљене! Свака је добро надевена свежином, першуном и млевеним бадемима!

– Најбрже од свих решавам загонетке, макар да их је смислио Еустатије Макреболит, учени Никифор Просух или сам дични Ауликалам! Ако немам одгонетку, ја плаћам!

– Поље бело, волови црни, говедар трска, благо оном ко погоди?

– Књига!

– Хајде поново, али да улог буде десетострук: Видео сам, господине светли, унутарњим видом младића-старца, двоструко оличеног у једном, високог, приземног, пољуљаног, чврстог, светлоношу, носиоца таме, крвника видара, што једне из таме диже, а друге под земљу тера, све спасава, што уништи, опет из њег' ново гради?

– На гушу да привијеш, ситно сецкан даждевњак!

– Сушена срца од гаврана! Ко жели да га у коцкању прати срећа! Један комад, један златник! Сушена срца од гаврана!

– Хитони!

– Читам судбину! Гледам у цигерицу, у плећку, у пете, у зрневље жита! Што да не сазнаш какво ти је сутра? Омашим ли, враћам новац!

– Видим да си добричина, не слушај га! Тај је обична скитница! Од Хераклеје па све до Милета, нема града из којег није протеран макар два пута! Тај не зна да ти каже шта ћеш да вечераш! Ако хоћеш тачно пророчанство, богме си имао среће, нашао си право правца тог човека. Код мене, без разлике, долазе из Епира и из суседних села, да им ја лично тумачим рожданике, громовнике и трепетнике!

– Газдарице, лепотице, не стиди се, подигни поглед! Тако ми светог Андрије Првозваног, три дана да стоји, у овом котлу чорба неће да се пробрцне!

– Од сребра сковане чврсте ноге, јаке руке и оштре очи! Не дај Боже да те шта од овога слабо служи, не траћи паре на медикусе, купи плочицу, па је приложи да се придода каквој чудотворној икони!

– Нојева јаја! Ако их увежеш конопом и окачиш о греду, твој ће се јадни шапат претворити у заповест владара! Где то има?! За само један хиперпирон и бедна изба јечи као највећа палата!

– Птица звана фаетон! Њену песму и царице, у нискама, носе око врата!

– И сам видиш! Пар шљука штакара!

– Кос модрокос! Вредан! Превредан! Сигурам, до малог заранка покљуцаће све крпеље из твог врта! Више не мораш да страхујеш када ти се прохте да босоног прошеташ кроз младе траве!

– Прави ибис! Част ми, нисам му бојадисао пера!

– Тихо приповедам, приче причам, тихо приповедам, приче причам...

– Приђи, пробај! Мало ношена, готово нова титула протоспатијара!

– Цимет!

– Измирна!

– Алој!

– Абонос!

– Друшкане, одмакни се! Овде си нашао да њушиш?! Мислиш да си паметан, хтео би без паре да се намиришеш сандаловине?! Одмакни се када кажем, разбићу ти нос!

– Брашно од боба! Да подмладиш лице, жено! Да будеш као девојка!

– Молитве противу одбеглог роба!

– Противу неспавања!

– Од непоуздања у себе!

– За добијање парнице!

– Противу зубобоље!

– Да се не удавиш приликом преласка реке!

– Противу задржавања мокраће!

– Не снебивај се, само дошапни која је мука!

– Тргујем временом! Купујем свако, и најкраће сада! За прошло дајем оно будуће, а будуће трапим за оно некада!

– Сунчан дан са Самоса!

– Најлепше седмице из Ахаје!

– Три јесења месеца са Лемноса!

– Година кад је Константинопољ био на врхунцу славе!

– Сабах хајросум! Пазарлук? Ако си хришћанин, даћу ти џаб-џабе везана наредна столећа, добављена право са базара из Икониског султаната!

– Вести са царских друмова!

– Магарећа копита! Узми за мужа, да му коса увек наново израста!

– Старче, колика је вредност твога рада? – упита Сава чим се пробио између толиких узвика.

– Тражим тек једно обећање – одврати слепи старац, баш као да је само Саву и чекао. – Тражим тврду реч од тебе и твога рода. Превариш ли, дуг ће бити превелики, душама наредних колена да га

плаћаш, сто пасова одавде, нећеш намирити више од сламке из стога!

– Шта?! Несрећниче! Не збори тако! Вид немаш да би знао да говориш са архиепископом српским! – узљутише се хиландарски црнорисци.

– Не хули! Свако Савино слово је чврстине камена! Слабих речи нема у њега!

– Тја – слеже старац раменима. – Истина је да земног вида немам, мада га не користи често ни онај који гледа. Знам, ипак, да је и најкраћа реч дужа од људског века, а када је нешто тако дуго, буде времена да се умрси или покида.

– И? Шта тражиш? – упита поново Сава.

– Иштем од тебе да када дођеш у своје одаје, отрешеш ову тканицу коју сам ноћас начинио од звукова. А када то извршиш, тражим да ти и сав твој род, напред и назад од овог дана, никада не отвараје два прозора истовремено...

– Јер ће се збити страхотна промаја! – превари се један монах, довољно млад да се граби око предмета подсмеха.

– Јер би ветар раздувао најмање оба видика!

– Свима нама залупио капке на очицама!

– А можда би, напокон, изравнао горе, да не ломатамо ноге по врлетима! – прихватише се жагора неки од братије, тешко је шали одолети, макар да се проба.

Али, Сава умири монахе. Смехом се олако опасују глумци, певачи, у јесен и виноградари. Уз расу не приличи таква, овлашна врста украса. Уз расу је довољан коноп од рогоза.

– Чврсто везан, не би ли вам тела увек сећао на уздржаност, страдање Христово и дужност према вери отаца – прекори он двојицу најгласнијих.

Узимајући тканицу, Сава се зарече слепом старцу, па пође пут своје никејске одаје, све између повика светине што је сада на тргу, забаве ради, посматрала кажњавање неког крадљивца месечине.

– Дете, причувај ми веселе стихове да само малчице погледам! Када се вратим, платићу ти поскочицом!

– Пријатељу, је ли крвник стигао?

– Стигао.

– Је ли спремио пањ?

– Спремио.

– Секиру?

– И секиру. А што ти стално запиткујеш?! Да не би можда, брајко, бадава да ти препричавам?! Ево, када си толико радознао, уступићу ти место у првом реду за два бакалара!

– Ћутиш?! А до малопре, је ли ово, је ли оно, хтео си уши да ми пробијеш! Шта си се стегао?! Зар да пропустиш представу?!

– Хајде, шкртице, дај макар један бакалар, само пази да ти крв не попрска хламиду!

– Јадна ти мати! Од кога си крао месечину?!

– Откуд сада овај?!

– Еј, мрдни мало!

– Главоња, теби говорим, сагни се!

– Нећеш ваљда да дигнеш руку на слабијег?!

Их, каква си прзница! Нисам мислио да те вређам,

хтедох рећи да ништа не видим од те твоје тикве на раменима!

– Да се кладимо да ће му одсечено стопало само од себе обиграти пола трга!

– Рекох ли! Пази како скаче!

– Као да свирају добоши, тасови и цимбала!

А како је ступио у тајац келије, преосвештени онај високо подиже изаткано. Потом снажно протресе. Тканица се намах сва разниза.

Уоколо се почеше множити звуци од прошле ноћи. Сава изнова чу хук сове, шкрипу месеца, шумор ветра, завијање вука, а из свог сна речи родитеља:

– Чедо моје, од васељенског патријарха и византијског цара тражи да ти на мазге с пурпурним самарима натоваре четири прозора. Све друго одреци или немој, али за четири прозора моли, јер без њих нећеш имати шта да зриш, јер ће ти без њиховог видика црква Св. Спаса остати слепа.

V

БЕШЕ ПОДНЕ, ЧАС ТУЖНОГ РАСТАНКА

Мало иза тога, како према вестима стање на путевима беше ваљано, свуда прописане ширине од шест корака, без разбојника и у чвор везаних раскршћа, дође тужан час да се васељенски патријарх Манојло Сарантин Харитопулос и византијски цар Теодор Ласкарис опросте са архиепископом српским Савом. После мноштва речи којима исказаше

љубав своју, патријарх и василеус рекоше Сави да су спремили, те да му дарују благослов, подуке, жезло, одежде, простагму за рударење месечином и као нарочиту част – четири мазге с пурпурним самарима. И још, питаше, шта би му било мило, каквим другим благом да натоваре мазге. На све ово, Сава се наклони и одговори:

– Моме је срцу драго, ако не тражим одвише, нека ми пречасни патријарх и премудри цар уздаре четири никејска прозора.

– Чуднога ли госта.

– Чуднога ли госта.

– А да чуднога ли госта... Чуднога ли госта – већ су дворани, у складу са „Књигом о церемонијама“, један другоме додавали жамор.

Прималац молби по пропису разрогачи очи и закорачи ка начелнику царске канцеларије, стаде са њим да се обилно сашаптава.

Начелник царске канцеларије се неодлучно почеша средином темена, власи му на том месту беху добро проређене од свакаквих захтева.

Обојица се журно запутише логотету.

Логотет не би био дуго логотет да је брзао, пре цара давао одушка осећањима. Хладна лица, он их ћутке саслуша, па отпосла по надгледника државних залиха.

Надгледник државних залиха готово дотрча, разви неке папире и погледујући у њих, па у таваницу, стаде мрмљавао да рачуна.

Патријарх се збуни веома.

Напокон, и василеус се реши да искаже силу изненађења, те је сада било сасвим сигурно – такав дар још нико никада није искао!

– Такав дар још нико никада није искао! – викну један, увек спреман да се истакне, да први потврди сваку помисао владара.

Но, Сава је остајао при своме. Хоће ли му учинити по вољи, нека наложе да се скине прозор на који слеће патријархова ластавица, прозоре у којима царице испраћају и дочекују своје господаре и прозор на коме се одмара двоглави орао самога василеуса. Желе ли да га отпусте невеселог, нека му ово ускрате.

– Престона Никеја богата је прозорима. Византија још богатија. Без четири погледа неће окопнити величина таквог видика. Осим тога, византијски би прозори, сред рашке земље, дародавцу засигурно пружили углед на много година, каквом се и Рим и Западне стране зацело надају – мољаше их Сава.

И господа ова, надомак могућности да учине Сави, без мисли да какву следећу прилику чекају (накашљавши се на помен Свете столице), одмах наредише да престане свака пометња – заповедише да се скину четири речена прозора.

Прва се група каменорезаца запути у врт патријарховог двора и узе прозор на коме се одмарала његова ластавица. Прозор велик колико и преподневни цилик ластавичијег радовања. Прозор изрезан од црвеног мермера.

Друга дружина крену царичиној палати, и тихо, да је не пробуди, узе оба прозора са којих се на пут

испраћало и са пута дочекивало. Оба широка колико жена у подне страхује од самоће и висока колико жена у подне трепери ишчекујући сусрет с вољеним. Оба изрезана од плавог мермера.

А трећи скуп каменара пође ка највишем пиргу у граду и узе прозор на коме се одмарао царев двоглави орао. Прозор таман колики је и поподневни кликтај двоструки, када се у пољу види устрчала ласица. Прозор изрезан од зеленог мермера.

Када мазге с пурпурним самарима беху натоварене, када хиландарска братија доби воду и хлебове неопходне за пут, када наместо војне пратње на чело поставише иконе Христа, Богоматере и св. оца Николе, те када ступи час тужнога растанка, васељенски патријарх и византијски василеус целиваше Саву. Уз много жеља да се опет сретну, патријарх Манојло архиепископу српском даде и ћивот са делом руке деснице св. Јована Крститеља. Наравно, и цар Теодор Ласкарис немаше воље да заостане – он дарова Саву једним анђеоским пером, што га је дотада у бради скрбно чувао, као у каквом реликвијару.

Беше узвисито битинијско подне, када мала поворка поносно прође кроз главну капију и за собом остави, од пораза сачувану, славом утврђену Никеју.

Беше пландина, доба у које сунце теменом дотиче свод, када се Марија Куртене, трећа супружница кир Теодора Ласкариса, пробуди у својој ложници. И одмах, устрашена, нађе да нема прозора крај којег су: она сама, пре ње Филипа, а пре ове Ана Анђео, и

многе друге жене, многих других мужева, испраћајући и дочекујући господаре проводиле дане и дане свога живота.

VI

ПОВРАТАК У ЗЕМЉУ ОТАЧАСТВА, ЗАСЕДА НА РАСКРШЋУ

Повратак у земљу отачаства као да беше насут самим обиљем почастии. Колико год их је Сава обилазио, опреза ради скромнијим стазама крећући, многи излазише пред њега – да му се поклоне, руку целивају, приложе искрену радост своју или искажу честитања што сестринску цркву српску овенча самовласношћу.

Међутим, да нема пута којим се може тек тако, олако проћи – потврдио је и један догађај, на неком наоко незнатном раскршћу. Наиме, на овоме месту, као да га је од Васкрса чекао, пред ноге Савине ничице паде човек одевен у широке хаље, лица сасвим скривеног капуљачом и њеном сеном. Великим речима славећи мудрост преосвештеног, непознати му рукавима обгрли колена, не допуштајући да архиепископ и његова пратња начине макар још корак даље. Прође сам дан, заметну се ноћ, једва се разјутри, петлови су седам пута морали да се јављају, а прилика је упорно држала Саву, непрестане хвале говорећи. Да је који други био на томе раскршћу – одатле се довека не би померио, тако је бирано говорио непознати. Монаси су поседали

уоколо, удивљено слушајући, не прозирући шта их је обузело. У неко доба, плетиво заседе познаде само Сава. Он се прену, стрже странчеву капуљачу и сви видеше да под њом нема баш никога, да је она одећа сасвим пуста, само гласом сујете надута према људском обличју. У исти час, празне хаљине се склупчаше у прашини, раскршћа нестале, пут се исправи, какав је туда од старине и пролазио. Тек у наредном селу, братија дознаде да је заправо прошла мимо места страдања, где бројни никада нису могли снаге да се отму опаком загрљају таштине.

Надаље се, по редоследу, и друге копнене и морске стазе развише, те благо пролећно сунце приведе путнике близини Солуна. Тамо се Сава, како је и сањао, неко време задржа у Филокалу, па настави Жичи. И уз овај се друм нађоше небројене почести и радости. Како уз пут, тако и на његовом крају, пред манастирском капијом.

Овде се Сава распреди и пошто изнова пребра сећања на разговор са оцем, тврдо се прекрсти и реши да заједно са братом Стефаном саврши припрату цркве Св. Спаса. Да на њен спрат смести катихуменију. А у тој својој келији да узиде она четири видела.

VII

СВЕГА, ЗА ГРАДЊУ ПОТРЕБИТОГ, БЕШЕ ДОВОЉНЕ МНОЖИНЕ

Браћа су често навраћала, дане и дане проводећи у обиласку радова. Разлог оволике усходаности

беше велика брижност њихова, али и то што су мајстори припрату подизали према мери Савиних и Стефанових стопала. Све саздано морало је бити размерено према овоме белегу. Уз стрпљиву стопу преосвештеног – прислањало се што у дужину иде. Уз крепку стопу великог жупана – стављало се што се у ширину пружа. Висина припрате би одређена према Спасовом дому. А он сам, одраније, подигнут у дослуху са сводом изнад овог богохранимог места.

Стопа по стопа двојице ктитора.

Кола по кола ибарскога песка.

Љубав по љубав протомајстора.

Облица по облица сушеног буковог дрвета.

Молитва по тиха молитва духовника.

Ведрица по ведрица млечнога креча.

Труд по труд плећатих мраморника.

Притесан камен по камен храпаве сиге.

Одраз по одраз птица поднебица.

Опека по земљана опека.

Зрак по зрак благог јутра, поднева и предвечерја.

Стуб по поникли стуб.

Из стубова лук по вити лук.

Знак по знак крста.

Греда по храстова греда.

Одјек по одјек бројних гласова.

Разливена оловна плоча по оловна плоча.

Одсјај по одсјај руменога сунца.

Све је то, спрва расуто по дворишту, лагано налазило своју службу у грађевини.

Не прође премного лета, на крају још остаде да се цео храм одене у пурпурни малтер. Не само због

свечаности ове огњене боје већ и да се за хладноће не смрзне сига, као млада узабрана у околним каменоломима.

VIII

ЧЕТИРИ СТРАНЕ СВЕТА И ЧЕТИРИ ГЛАВНА СМЕРА ВРЕМЕНА

Када цркву распасаше од скела, Сава се запути у своју новоподигнуту келију да осмотри кроз прозоре, добро памтећи завет остављен слепом старцу, помно пазећи да окна катихуменије не буду истовремено ни одшкринута, камоли сасвим отворена.

Кроз први прозор, онај на којем је боравила ластавица васељенског патријарха, Сава виде све како и јесте. Ластавичије гнездо, манастирско двориште, борове, храстове, трпезарију, мађерницу, келије братства, странопријемницу, малу цркву, стаје, ковачницу, оставе, торове, рибњак и пчелињак. Био је то прозор онога садањег.

Кроз други и трећи прозор, оне у којима су чекале византијске царице, Сава виде шта је било и шта ће бити. Кроз други је гледао догађаје прошле, како је Фридрих Барбароса триред целивао Стефана Немању и како су Латини заузели и опљачкали Константинопољ. Кроз трећи прозор Сава је гледао догађаје будуће, како један од његова рода ослепљује сина, други у тамницу затвара оца и како се над његовом земљом надвија мукли облак неверника.